

Den fortærende ild

Claude Lévi-Strauss og den strukturelle myteanalyse

KIRSTEN NIELSEN

ENGLISH ABSTRACT: *Kirsten Nielsen, former professor of Old Testament Studies in Aarhus, presents in her essay two of Hans Jørgen Lundager Jensen's important structural analyses of Old Testament texts: His chapter "Den strukturelle myteanalyse og Det Gamle Testamente" (The structural analysis of myths and the Old Testament) in Myter i Det Gamle Testamente (Myths in the Old Testament) from 1990 and first of all his doctoral dissertation (Habilitationsschrift) Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente (The Devouring Fire. Structural Analyses of Narrative and Ritual Texts in the Old Testament) from 2000. Hans Jørgen was the first in Denmark to introduce Claude Lévi-Strauss and his methods of myth analysis and to show their value for Old Testament studies. Hans Jørgen has thereby had an important and much appreciated influence on Old Testament studies.*

DANSK RESUMÉ: *Kirsten Nielsen, tidligere professor i Gammel Testamente i Aarhus, præsenterer i sit essay to af Hans Jørgen Lundager Jensens vigtige strukturelle analyser af gammeltestamentlige tekster i form af hans kapitel "Den strukturelle myteanalyse og Det Gamle Testamente" i Myter i Det Gamle Testamente (1990) og disputatsen Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente (2000). Hans Jørgen var den første i Danmark, som introducerede Claude Lévi-Strauss' myteanalyser og påviste betydningen af hans metoder for studiet af Det Gamle Testamente. Hans Jørgen har derigennem fået en vigtig og værdsat indflydelse på studiet af Det Gamle Testamente.*

KEY-WORDS: *structural analysis; Claude Lévi-Strauss; Old Testament*

Passion og stringens

Som titel på sin disputats valgte Hans Jørgen Lundager Jensen *Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente*. Når jeg læser udtrykket "Den fortærende ild", går associationerne i retning af vild passion, mens undertitlen peger på metodisk stringens; men vel at mærke inden for en så vild tekstsamling som Det Gamle Testamente. To sider af ikke blot disputatsen, men også af dens forfatter. For skal jeg karakterisere Hans Jørgen, så er det ord som passion og stringens, der først dukker op, efterfulgt af ord som engagement, generøsitet og glæde ved at gøre nye opdagelser.

Da Hans Jørgen begyndte sine studier i Det Gamle Testamente, var faget stadig præget af den skandinaviske skole. I sit bidrag til jubilæumsantologien om *Topforskning ved Aarhus Universitet* giver Hans Jørgen, efter at have peget på den skandinaviske skoles stadig mindre tiltrækningskraft, denne vurdering af dens betydning:

Der var imidlertid mindst to vigtige sider af Det Gamle Testamente, som den skandinaviske skole med rette understregede: dels at de religionsformer, der foreligger i Det Gamle Testamente, er orienteret imod den materielle frugtbarhed, og dels at det gammeltestamentlige univers er vævet ind i et fællesskab af forestillinger og rituelle mønstre, der strækker sig langt ud over Israels grænser, og som forbinder det ikke kun med den nærorientaliske omverden, men også med den mediterrane, hvor også den græske kultur indgår. Den skandinaviske skole var således essentielt komparativ (Nielsen, Davidsen & Jensen 2003, 317).

På denne måde vedgår Hans Jørgen arv og gæld, og også det er karakteristisk for ham. Han lægger aldrig skjul på, hvor han har sine mange ideer fra. Han har sine helte, og han henviser til dem igen og igen, ikke blot fordi det hører med til at være en god forsker; men også fordi han på trods af al sin lærdom er uhyre beskedent. Han ønsker ikke at gøre sig til. Det er faget og sagen, ikke ham selv, det drejer sig om.

Den udvidede Mytebog og Claude Lévi-Strauss

I 1972 havde kollegerne Otzen, Gottlieb og Jeppesen udgivet bogen *Myter i Det gamle Testamente*, hvor de på klassisk, historisk-kritisk vis gennemgik mytens begreb samt myternes rolle i Genesis, i salmerne og i den profetiske litteratur. Men efterhånden blev det klart, at der manglede noget. I anden-udgaven fra 1990 var bogen derfor udvidet med endnu et afsnit: "Den strukturelle myteanalyse - og Det gamle Testamente" af Hans Jørgen. Her viste han, hvordan den strukturelle myteanalyse stiller nogle andre spørgsmål, end man hidtil havde gjort. Herigennem fik hans læsere kendskab til begreber som koder og termer, system og struktur, transformation og semantik, disjunktion og konjunktion. For den enkelte myte skulle ikke analyseres separat, men indgå i komparative analyser.

Claude Lévi-Strauss havde i sine myteanalyser undersøgt, hvordan koder, fx den alimentære, kan transformeres til en kosmologisk, og en myte transformeres til en anden myte. Hermed åbnede Lévi-Strauss for muligheden for at inddrage et meget større antal tekster, som tidligere forskning ikke havde sat i forbindelse med hinanden. Hans

Jørgen kunne derfor under overskriften "Det tørre og det våde" inddrage temaerne: skabelse og syndflod, Sodoma: det sterile land og Sodomaæblet. I et afsnit om Sodoma og Syndfloden behandles temaerne: køn og katastrofe samt kosmos og kaos, hvorefter følger gennemgange af volden og det hellige, Exodus, ægypternes befrielse og Ødipus' genkomst. Vi når på den måde vidt omkring i det gammeltestamentlige univers. Vigtigt er det da at nævne, at Hans Jørgen undervejs indfører afsnit om den anvendte metode og om dens forhold til andre metoder og tilgange. På den måde bliver læseren hele tiden omhyggeligt indført i, hvad der er nyt, og hvad man stadig kan bruge den tidligere forskning til. Hans Jørgens bidrag til Mytebogen blev for både studerende og kolleger en øjenåbner af rang. Igen og igen måtte vi, der delte fag med Hans Jørgen og mente at kende de tekster, han analyserede, undre os over, hvad vi ikke havde set. Pludselig var det lysende klart, at her var der nogle vigtige forbindelser, som gik på kryds og tværs af tekstgrupper, genrer og kulturer.

Tekster skal læses på grundsproget. Det gælder også Claude Lévi-Strauss' vigtige værk *Le cru et le cuit*. Og et af de sprog, Hans Jørgen holder meget af, er netop det franske. Da jeg selv har en forkærlighed for fransk sprog og litteratur, var jeg ikke sen til at takke ja, da Hans Jørgen spurgte, om vi ikke skulle læse bogen sammen. Det blev en meget givende tid, hvor den strukturelle myteanalyseres muligheder blev stadig mere tydelige for mig. Med Hans Jørgen som vejviser gennem de mange myter blev det klart, at den måde, Lévi-Strauss analyserede de indianske myter på, også var relevant for studiet af gammeltestamentlige tekster. Og det til trods for, at Lévi-Strauss faktisk selv havde været betænkelig ved at bruge myteanalysen på tekster fra en helt anden kultur som den israelitiske, hvor det mytiske materiale foreligger i en "intellektuelt bearbejdet form" og desuden mangler hele den etnografiske kontekst (jf. Mytebogen 1990, 165). Men her viser Hans Jørgens konkrete resultater relevansen af også at bruge den strukturelle myteanalyse på de gammeltestamentlige tekster.

Den fortærende Ild

Havde man læst artiklen om den strukturelle myteanalyse, kunne det ikke komme som nogen overraskelse, at der kom flere myteanalyser. Feltet var åbnet, og ingen kunne udnytte det bedre end Hans Jørgen. Og så kom disputatsen i år 2000 med næsten 600 sider myteanalyser, en litteraturliste på 43 sider samt forkortelsesliste og registre! Her udfoldede Hans Jørgen al sin sans for koder og transformationer og viste sit enorme kendskab til vidt forskellige kulturers myter, der trods ydre forskelle viste sig at være dele af et fælles tankenetværk, hvor det for Det Gamle Testaments vedkommende er den guddommelige ild, som fungerer som forbindelsesled mellem himmel og jord.

I disputatsen arbejder Hans Jørgen videre med de resultater, som han værdsætter ved den skandinaviske skole. Han holder sig derfor ikke snævert til Det Gamle Testaments tekster, men inddrager hele den nærorientalske omverden, den mediterrane og den græske. Det kræver flid og sprogkunderskaber, og så kræver det metodisk stringens at kunne sammenligne det overvældende store stof på en frugtbar måde. Og her

kommer indsigterne fra den strukturelle myteanalyse ham til hjælp, sådan som han har mødt den ikke blot hos Claude Lévi-Strauss, men også hos Georges Dumézil og Jean-Pierre Vernant, som alle "betragtede myter som mentale konstruktioner, der kombinerer elementer i meningsfulde mønstre; en given mytes konkrete skikkelse kan derfor kun begribes ved at undersøge de regler, hvorefter dens elementer er blevet kombineret" (Nielsen, Davidsen & Jensen 2003, 317).

Som udgangspunkt og referensmyte vælger Hans Jørgen Paradisfortællingen, Gen 2-3. I analysen heraf fremhæver han den alimentære kode som den fremtrædende. Den menneskelige tilværelse bliver ganske enkelt tænkt ved hjælp af denne kode. Han påviser desuden kodens centrale rolle for gammeltestamentlig tankegang i kapitlet om kødets fristelser, i gennemgangen af honey-moon og dagligt brød, i variationerne stegt og kogt, syret og usyret. Vi møder koden i form af fedtet, kødet og blodet, og når profeten Elias bespises på bedste vis ved hjælp af de ellers så negativt konnoterede ravne. Og sidst men ikke mindst rundes det hele af i Efterskriftet: "Det udtømmelige forråd".

Påvisningen af den alimentære kode giver overraskende resultater. For nok ved vi alle, at Adam og Eva levede af frugt i haven, men efter uddrivelsen måtte i gang med agerbrug og deraf følgende brødspisning; men at maden spiller så stor en rolle i Det Gamle Testamente, så der også tænkes gennem den alimentære kode er nyt og oplysende.

Helt afgørende for udfoldelsen af disputatsens tese om ildens afgørende betydning i Det Gamle Testamente er da den iagttagelse, at ilden faktisk ikke nævnes i Gen 2-3 (men dog forudsættes i Gen 4 med Kains og Abels brændofre). Hvor man ud fra andre kulturers myter ville vente at finde ildens komme til jorden placeret tidligt i fortælleforløbet, er den i Det Gamle Testamente forskudt til beretningerne om ørkenvandringen, tabernaklet og oprettelsen af kulten. Og denne forskydning er velbegrunnet. For nok er der ligheder mellem ildens rolle i Det Gamle Testamente og i andre kulturers myter om ildens komme til jorden; men der er også en afgørende forskel. For det er i Det Gamle Testamente ikke den almindelige køkkenild, men netop offerildens komme, det drejer sig om. Hans Jørgen formulerer det på denne måde:

Som *kebôd jhwh*, den fortærende ild, bosætter sig i helligdommen og antænder alterets evige ild, således manifesterer Jahve if. Deuteronomium sig selv i skikkelse af ilden på jorden for en tid. Som denne begivenhed i et udsnit af den amerikanske mytologi er ensbetydende med oprindelsen af den menneskelige orden - en orden, der essentielt er køkkenets, men som kan symboliseres også af andre kulturelle goder - således er Jahves nedstigning det moment, hvor Israel realiseres som folk og som samfund. I Sinajbegivenheden mødes den præstelige og den deuteronomistiske teologi. Ilden på bjerget er fællesmængden og - i bogstaveligste forstand - det gammeltestamentlige brændpunkt (Lundager Jensen 2000, 441).

Det er i Sinajbegivenheden, at den deuteronomistiske og den præstelige teologi mødes. Her formidles både Toraen og *kebôd jhwh* fra den himmelske guddom til det jordiske folk. "Dekalogen viser, at Sinajbegivenheden på én og samme tid er Israels etablering som folk og som samfund; på samme måde er *kebôd jhwh* den guddommelige og my-

stiske kilde til det værende" (Lundager Jensen 2000, 445). Karakteristisk er derfor stedet i Femte Mosebog, hvor den fortærende ild bruges som betegnelse på Jahve selv. Efter at Moses har formanet folket til at overholde pagten og har advaret dem mod at lave "noget gudebillede i nogen som helst form" (jf. Toraen) kommer denne begrundelse, som karakteriserer Jahves væsen: "For Herren din Gud er en fortærende ild, en lidenskabelig Gud" (Deut 4,24).

Med Hans Jørgens disputats har den strukturelle myteanalyse fået sin uomtvistelige plads i det gammeltestamentlige metoderepertoire. Og her viser ikke mindst transformationsbegrebet og påpegningen af de inverse transformationer sig at være frugtbare.

Som andenopponent kunne jeg derfor, efter et meget livligt og oplysende forsvarsforløb, med fuld ret konkludere, at Hans Jørgen med sin disputats havde vist, hvad der med bekendtgørelsens ord betegnes som betydelig videnskabelig indsigt og modenhed; og at han med sin afhandling havde bragt videnskaben et væsentligt skridt videre.

Roller som formidler

Hans Jørgen har for os kolleger været den store formidler af tanker og ideer. Bøger, vi ikke selv havde fået læst eller havde tænkt på at læse, fik vi præsenteret ved seminarer og samtaler. Hvor de fleste andre forskere især læste tyske og engelske udgivelser, viste Hans Jørgen os bl.a., hvad vi gik glip af, hvis vi ikke inddrog franske tænkere og religionsforskere. En af hans helte er René Girard, hvis værk, *La route antique des hommes pervers*, Hans Jørgen oversatte og udgav i 1990 under titlen *Job - idol & syndebuk*. En flot præstation, som gav studerende og andre interesserede, som ikke behersker fransk, mulighed for selv at læse et af René Girards værker. Og ikke nok med det. Året efter fik vi en fremragende præsentation af Girard i bogen, *René Girard*.

I slutningen af disputatsen taler Hans Jørgen om "Det udtømmelige forråd". Denne betegnelse passer ikke alene godt på selve disputatsen, den kan også bruges til karakteristik af dens forfatter. For han er ikke blot som den skriftkloge, der "tager nyt og gammelt frem fra sit forråd" (Matt 13,52), han tager det fra sit udtømmelige forråd. Det gør han ikke blot i disputatsen og det øvrige forfatterskab, men også i undervisning og foredrag. For Hans Jørgen er formidlingen af forskningen ikke blot en pligt, noget man skal som forsker, men en fryd. Alle, der har oplevet ham formidle sit stof, ved, hvordan hele hans person er opslugt af at tegne skemaer og forklare, finde gode eksempler og i det hele taget smitte andre med sin egen optagethed af lige præcis det emne, som står på skemaet eller plakaten den dag.

Derfor skal denne hilsen til Hans Jørgen da også munde ud i en hjertelig tak:

Kære Hans Jørgen!

Tak for din store generøsitet og din evne til at begejstre. Du har gennem dine mange år ved faget utrætteligt arbejdet for, at Det Gamle Testamente og hele dets kulturelle omverden er blevet centralt placeret i såvel de religionsvidenskabelige som i de teologiske studier. Det har du

gjort med den lærdes store viden og overblik, med metodisk stringens og med en glæde, der smitter.

TAK!

LITTERATUR

Girard, René

1990 *Job - idol & syndebuk*, Forlaget ANIS.

Lundager Jensen, Hans J.

1991 *René Girard*, ANIS.

2000 *Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente*, Aarhus Universitetsforlag.

Lévi-Strauss, Claude

1964 *Le cru et le cuit*, Plon.

Nielsen, Kirsten, Ole Davidsen & Hans J.

2003 "Metafor - fortælling – transformation", in: André Wang Hansen, Helge Kragh, Svend Larsen, Palle Lykke & Jens Chr. Manniche, eds., *Topforskning ved Aarhus Universitet - en jubilæumsantologi*, Acta Jutlandica LXXVIII:1. Serie U 11, Aarhus Universitetsforlag, 301-323.

Otzen, Benedikt, Hans Gottlieb & Knud Jeppesen

1972 *Myter i Det gamle Testamente*, 1. udgave, G.E.C. GAD.

Otzen, Benedikt, Hans Gottlieb, Knud Jeppesen & Hans J.

1990 *Myter i Det gamle Testamente*, 2. udgave, Forlaget ANIS.

*Kirsten Nielsen, professor emeritus, lic.theol. et dr.theol.
Tidligere ansat ved Det Teologiske Fakultet i Aarhus.*